

UN ALT FEL DE NIETZSCHE?

Text publicat in Contemporanul-2008

Geo Savulescu

Exista întotdeauna o mare problemă atunci când citim un autor, mai ales când autorul este un gânditor, un filosof, un autor care în cărțile sale nu urmărește să ne cucerească cu o poveste, cu întâmplări, cu sentimente, cu senzații, cu descrierea unor personaje, a unor peisagii, pe care le leagă, fiecare după talentul și priceperea sa, ca să ne comunice, până la urmă, una sau mai multe idei. Când este vorba de un autor care vrea să spună ceva într-un mod mai direct. El va folosi metafore în loc de povești și asta pentru a încerca să ne șoptească ceea ce el aude numai cu urechile minții lui. Un astfel de autor este Friedrich Nietzsche. Stilul lui a fost și este laudat numai că frazele lui, maximele lui, sunt ca ale unui luptător care te lovește fără menajamente cu toate că te lovește corect. Dacă ești în stare să-i suportă adevărul loviturilor ieși câștigător din această luptă. Oricine iese câștigat și întărit după întâlnirea cu mintea unui om care are ceva de spus, asta a fost și senzația mea după ce am citit cartea lui Nicolae Breban, *Fr. Nietzsche. Maxime comentate* (Editura Fundației Culturale Ideea Europeană, București, 2004). După ce citești Nietzsche ai o senzație ciudată: după unele pasaje te simți înălțat, după altele aruncat în noroi. Simțim, prin citirea unor astfel de cărți, cât de greu le-a fost unora să ne transmită frământările minții lor, încrâncenarea cu ei înșiși din nopțile lor albe, alteori splendidele imagini pe care nu voiau să le piardă și pentru care nu prea găseau cuvinte ca să înnegrească hârtia, sau idei scrise cu grabă pe care mintea lor mult le-a frământat dar cu care nu poți fi de acord. Citirea unor astfel de texte este, uneori, un mic turnir din care nu știi totdeauna dacă ieși victorios. Aștepti de la autor să-ți confirme propriile tale păreri, sentimentele tale cele mai intime, și te bucuri când găsești așa ceva dar simți și o desnădejde când lancea lui te rănește sau nu-ți răspunde așteptărilor. Ce să facem? Fiecare din noi are mintea lui și pe ea vrem s-o validăm, să ne confirmăm propriile supoziții, ceea ce nu totdeauna se întâmplă. Este adevărat că, dacă poți fi cinstit cu tine însuși, întâlnirea, în lectură, cu niște spirite mari, cu niște minți bine construite, bine mobilate, chiar dacă nu în acord cu ceea ce tu gândești, îți va fi de folos în modelarea propriei tale minți. Nietzsche este un astfel de spirit mare, chiar dacă nu pot fi de acord cu multe din aserțiunile lui statura lui este de gigant al gândirii.

a

Ce greu i-a fost lui Immanuel Kant, printre primii ce scriu filosofie în germană, să-și aștearnă pe hârtie gândurile sale, douazeci de ani i-au trebuit ca să forjeze *Critica Rațiunii Pure*. Cât de greu le-a fost, în Evul Mediu timpuriu, unor învățați ce au coborât din Irlanda și din Scoția lor natală ca să vină la Universitatea din Paris și să-și susțină tezele lor filosofice. Cât oare s-a chinuit, în spirit, Lucian Blaga, ce venea după studenția sa de la Viena unde făcuse cunoștință cu Psihanaliza, cu Învățătura unui Freud și unui Jung, având și talent poetic, scriind două piese de teatru construite pe ce învățase de la psihanliști, și care se departează de această învățătură deoarece descoperă că lumea inconștientului este mult mai mult decât spuseseră profesorii lui de la Viena. Publica, pe banii lui, primele texte de filosofie; *Eonul dogmatic*(1931), *Cunoasterea luciferică* (1933), *Censura transcendentă* (1934), *Orizont și stil* (1935), *Spațiul Mioritic* (1936), *Genea metaforei și sensul culturii* (1937). Lucian Blaga, care n-a avut o casa a lui ci a locuit cu chirie în diferite părți unde-l ducea întâmplarea și dormea cu textele lui filosofice sub pernă ca să nu i le fure cineva, atât de mult ținea la gândurile lui. Ni se pare o manie. Poate. Este mania omului ce știe că are ceva de valoare și suferă pentru că nu poate face cunoscut lumii acest glob de aur pe care-l poartă cu el. Oamenii valoroși au manii pentru că, de multe ori, lupta lor cu propria lor minte poate fi tragică dacă nu-și pot găsi un echilibru undeva în viață, undeva în afara vâpăilor minții.

Să ne reîntoarcem la Nietzsche, la Nietzsche a lui Breban. Da! Mulți sunt comentatorii lui Nietzsche. Nietzsche a lui Breban are însă ceva special. El se apropie de maximele gânditorului de la Sils –Maria cu o anumită blândețe pe care numai sensibilitatea artistică o poate avea față de un alt artist. El atrage atenția că totul începe cu *Nașterea tragediei*, când apare Dionysos alături de Apollo. Nietzsche pusese la loc o balanță ce se aplică nu numai Eladei și Romei, se aplică oricărei creații artistice, se aplică chiar întregii omeniri. Pe lângă frumusețe, logică, rațiune, și un anumit fel de arhitectură poate exista și eliberarea pasiunilor, a sentimentelor ascunse, poate exista dansul, muzica, pot exista catedrale și case proiectate cu un simț artistic deosebit. Acest echilibru între rațiune și sentiment, între logic și libertatea constrângerilor, este chiar existența noastră. Dionisiacul însemna exaltarea instinctului. Aici trebuie să ne oprim puțin pentru o lămurire, mulțumind lui Nicolae Breban că mi-a atras atenția asupra acestui concept, al instinctului, care la Nietzsche este ca o placă turnantă .

Psihologia modernă a fost construită de Wilhem Wundt cu ajutorul chiar a lui Nietzsche și a romanelor lui Dostoievsky care, deabia începuseră să fie traduse. Ceea ce Nietzsche numea *instinct* era de fapt marele tărâm al *inconștientului* care nu a prins consistență decât mai târziu. Bineînțeles că nu este de blamat Nietzsche pentru asta. Noi am fi de blamat dacă nu am înțelege aceasta, o înțelegere care a lipsit și lipsește. De ce oare? Cred că e destul de simplu. Nimeni nu s-a gândit că inconștientul, care este un sac ascuns undeva în interiorul sufletului nostru și plin cu tot felul de complexe ale nerealizărilor noastre sexuale, așa cum l-au construit maestrul psihanalizei, poate fi echivalat cu instinctul de care vorbește Nietzsche. La Nietzsche instinctul era și el luminos, ca și Apollo, numai că emitea o altă lumină, o lumină amestecată cu voaluri, o lumină plină de senzații și de sentimente exuberante și care poate justifica o creație artistică. Lumina de care vorbim înseamnă un colț și o activitate laudabilă, bună, a inconștientului pe lângă cea care ne dă coșmare Acest inconștient nu a fost descoperit până la Lucian Blaga. El ne vorbește, în *Orizont și stil* de acest *Celalalt tărâm* care este prietenul neștiut și sfătuitorul de fiecare zi al omului prin *personanță*. Personanța este acel greier care ia din bogăția bagajului nostru interior, din minunatul nostru depozit inconștient, tot ce ne-ar putea folosi și ne soptește, ca o blândă melodie, sfatul cel bun. Este acel *om interior* de care ne scrie Sf. Augustin, este *daimonul* lui Socrate, este partea de Dumnezeire pe care fiecare o avem în noi.

Intr-adevăr, inconștientul are o umbră care conține tot ceea ce Freud spune dar are și o parte bună, un *eumeros*, care este partea luminoasă, ce poate gândi, noi rezolvăm noaptea probleme complicate, este acel *nuit porte conseil*, al franțujilor. Nietzsche, vorbind de instinct, atrage prima dată atenția asupra acestui tărâm pentru care a trebuit să vina Blaga ca să-l înțelegem. Breban își începe comentariile cu locul instinctului în opera lui Nietzsche și termină tot cu instinctul care este modelatorul omului superior, a omului nobil, mai ales atunci când Nietzsche se descrie singur în această postură. Nicolae Breban atrage aici atenția că punerea alături, în balans, a raționalului și a instinctualului, legarea lor, nevoia de a le avea împreună, a îndepărtat o „primejdie a spiritului”, „fisurarea umanului”. Un pericol care, poate, s-a perpetuat ca un “splendid spirit analitic” și care se arată în incapacitatea oamenilor de a mai produce copodopere artistice, culturale, care să rămână moștenire. Ne rezumăm mai mult la tehnică, la stăpânirea prin inginerie. În orice caz, omul ca un tot în care raționalul și instinctualul conlucrează fără să se anuleze are punctul de plecare la Nietzsche.

Să nu zicem răsturnarea valorilor, să folosim termenul propus de Breban, transvaluarea tuturor valorilor. O temă importantă în gândirea lui Nietzsche, *Umwertung aller Werte*, temă care ocupă cea mai mare parte din opera lui. Aici ar trebui început în rebotezarea răului în

bine. Este și o zicală: *Tot răul spre bine!* Dacă mi s-a întâmplat ceva rău care m-a condus spre un drum bun, care mi-a adus binele, pot considera că nu a fost un rău ci un bine ceea ce eu credeam că-i de rău. De fapt răul și binele sunt niște noțiuni relative, relative la mine, la tine, la altcineva. Las aici o porțiță deschisă: Platon scrie despre Binele Absolut care ar fi suprema idee, suprema valoare. Să nu uităm poveștile populare, aici totdeauna învinge cel drept, cel frumos și cel bun. Parcă ar fi fost scrise de Platon. De ce inconștientul colectiv al poporului este convins de aceste valori bune? de ce le susține? Este greu de răspuns cu rost dar este și mai greu să le anulezi fără nici un rost.

Thomas Mann a scris un roman în trei volume pe această temă; *Isosif și frații săi*. Iacob, părintele Israelului, îi spune în final fiului său Iosif, ajuns mare dregător la egipteni, că răul pe care frații săi i l-au făcut vrând să-l omoare și până la urmă vânzându-l ca sclav a fost spre binele lui Israel, în felul acesta au scăpat de moartea prin înfometarea de șapte ani, a celor șapte vaci slabe. Tot răul e spre bine.

Nietzsche nu se mulțumește doar cu interpretarea răului ca un bine el acuză chiar bunătatea ca slăbiciune, mila ca prostie, creștinismul ca cea mai mare înșelaciune. Dumnezeu este mort! Ne strigă el ca și Rascolnicov din *Crimă și pedeapsă*, ne atrage atenția Breban. Trebuie să recunoaștem că acuza adusă bisericii creștine, în ciuda opoziției pe care a trezit-o, a prins totuși rădăcini. Europa nu prea mai este religioasă. Puțini se mai duc la biserică și mai puțini respectă toate sărbătorile religioase. La noi ceva mai mult pentru că am avut "norocul" de a fi aproape interzisă biserica creștină timp de patruzeci de ani- iar un rău care a fost spre bine. Apusul este ceva mai ateu. Scrierile lui Nietzsche pare că au prins, sau romanul lui Dostoievky? Cred că important este efectul. Dacă consecința este adevărată nu mai contează premisele; ele pot fi adevărate sau false.

Credeți, văzând actualele lipsuri ale creștinismului, puterea lui de convingere ce pare că slăbește, că ar fi ceva de făcut pentru a reda o viață nouă învățăturilor lui Iisus Hristosul? Să încrecăm a merge pas cu pas folosind chiar acuzele lui Nietzsche și să vedem cât de corecte sunt ele.

Mai întâi, Iisus a produs o revoluție și o schimbare a valorilor credinței evreilor. Dumnezeu nu mai este al unui singur popor așa cum Avraam, Isac și Iacob înțeleseseră credința într-unul singur Dumnezeu, dar numai al lor, al evreilor. Dumnezeu propovăduit de Iisus este atât al evreilor cât și al oricărei ființe umane pe acest pământ. Aceasta a dus la o nemulțumire din partea evreilor care nu acceptau să-l împartă pe Dumnezeu cu alte popoare. Nemulțumire pe care oricine o poate înțelege. Dumnezeu personal al unui popor, a unei nații este mai puternic decât un Dumnezeu pentru oricât de mulți. Mai mult decât atât: nici un credincios nu-și poate permite de a se răzvrăti pentru că ar fi o răzvrătire împotriva propriului tău popor, împotriva nației tale, o trădare de neiertat. Așa s-a întâmplat și cu Iisus care, conform acestei logici a fost considerat trădător și a fost condamnat la moarte. Iisus a știut că va fi condamnat la moarte și executat deoarece propovăduia alte valori ale credinței într-un singur Dumnezeu, un Dumnezeu al oamenilor. Citise proorocirea pe care o face Iacob copiilor săi "Nu va lisi sceptru din Iuda, nici toiag de cârmuitor din coapsele sale, până ce va veni Impăciuitorul, căruia se vor supune popoarele." (Facerea, 49.10), știind că este urmașul regelui David și trimisul lui Dumnezeu pe pământ a înțeles că Dumnezeul unui popor era o valoare ce trebuia depășită și a vorbit de un unic Dumnezeu al evreilor, al grecilor, al egiptenilor, a nenumărate alte popoare, un Dumnezeu al popoarelor, care să împace toate popoarele.

O altă acuză importantă adusă creștinismului de către Nietzsche este că valorile morale propovăduite, bunătatea, blândețea, mila, iertarea, sunt valori ce slăbesc individul făcându-l vulnerabil, transformându-l într-o pradă ușoară. Iisus, fiul lui Dumnezeu, a vorbit despre Tatăl Său ceresc care este blând, bun și iertător cu cei ce sunt buni, blânzi și miloși, acel Tată care iartă greșiților care vin sau revin la dreapta credință, care-și regretă și-și înțeleg greșelile, păcatele, pentru că păcatele duc la complexe, la coșmare, la nesomn și la vlăguire. Iisus nu venise ca să judece și să pedepsească lumea, ne spune Ioan “Căci n-a trimis Dumnezeu pe Fiul Său în lume ca să judece lumea, ci ca s-o mântuiască, prin El, lumea.” (Ioan, 3,17)

Iisus a produs o schimbare a valorilor în lumea iudaică, ceea ce era de neacceptat de către Sinedrim, dar este exact ce propune Nietzsche. Este curios că nu și-a dat seama de asta. De aceea Iisus spune despre El că este *Lumina lumii*. O nouă lumină ce strălucea pe cerul umanității. Împotriva acestei lumini Nietzsche este de o deosebită agresivitate care se declară exclamând: ”Dumnezeu este mort”. Trecând într-un alt registru, cred că are dreptate Breban. Aici a putut să apară opoziția fiului față de pastorul ce era tatăl său, veșnica opoziție a copilului față de tată, față de capul familiei. Opoziție transformată apoi, generalizată, într-o luptă aprigă împotriva creștinismului.

Mai este ceva. Iisus a fost crucificat și El știa că așa se va întâmpla. Dacă nu ar fi murit pe cruce și nu ar fi înviat nu mai aveam creștinism. Un alt rău spre bine. Noi, creștinii, ar trebui să fim îndatorați evreilor că l-au răstignit pe Iisus, nu să-i acuzăm pentru asta. Repet; conform vechilor legi nu aveau ce face altceva, trebuiau să-L condamne și să-L urce pe cruce. Nici crucea n-ar mai fi simbolul creștinismului dacă Iisus n-ar fi fost crucificat. Din nou a avut dreptate Nietzsche. Noi, creștinii, ar trebui să înțelegem că în lipsa poporului evreu n-ar fi fost nici Iisus, nici apostolii, nici noi n-am fi fost creștini. Dacă n-ar fi existat credința într-unul singur Dumnezeu al evreilor nu ar fi putut fi nici urmașul legitim al acestei credințe, Iisus. Noi trebuie să mulțumim evreilor că au existat, că există și au fost flacăra vie a credinței în Dumnezeu.

Nu cred că are dreptate Nietzsche când consideră valorile creștine, bunătatea, mila, ajutorul creștinesc, o degradare a valorilor umane. Ca să fii blând și bun, când toată lumea în jurul tău te sâcăie, te înghiontește, îți vobește urât, este foarte greu. Să fii tu însuși întralt fel decât sunt majoritatea din jurul tău este un mare efort de voință, de voință de putere. Valorile creștine de milă, blândețe, întrajutorare, nu le poți realiza decât dacă ai această forță morală care este o adevărată putere psihică, ceea ce înseamnă *voință de putere*, exact ceea ce cerea Nietzsche.

Iisus este omul care-l are pe Dumnezeu cu El, în El. Este Fiul lui Dumnezeu, El este în același timp om și Dumnezeu și ne spune nouă, oamenilor, și voi îl aveți pe Dumnezeu cu voi. Dumnezeu, fiind unul, se poate distribui la toți oamenii ce au fost cândva, la toți cei ce sunt ca și la cei viitori, fără Să piardă din substanța Sa divină, fără Să Se înpuțineze. Dumnezeu Se poate distribui fără Să Se împartă. *Toți oamenii ce cred în Iisus sunt fiii lui Dumnezeu care de la Dumnezeu s-au născut.* “Și celor câți L-au primit, care cred în numele Lui, le-a dat putere ca să se facă fii ai lui Dumnezeu. Care nu din sânge, nici din poftă trupescă, nici din poftă bărbătească, ci de la Dumnezeu s-au născut.” (Ioan,1,12 ;I 13).

Pe de altă parte, Blaga în *Marele Anonim*, ne atrage atenția că *censura transcendentă* este realizată de propriile noastre categorii ale cunoașterii; categorii ale stării conștiente și ale inconștientului. Ne spune că transcendentul este în noi. Nu ne spune numai, ne demonstrează, deoarece categoriile cunoașterii le avem, nu putem cunoaște lumea fără ele, și în același timp ele sunt un factor ce cenzurează ce cunoaștem deoarece nu putem cunoaște decât ceea ce ele

ne permit să cunoaștem, nu putem cunoaște decât ceea ce poate trece prim mulajul acestor categorii. Este ceva ce seamănă cu organele noastre de simț. Spre exemplu nu vedem în infraroșu și în ultraviolet. Multe animale ce au altfel adaptați ochii văd noaptea, văd în infraroșu. Blaga ne atrage atenția că trebuie să înțelegem această limită a cunoașterii, censura transcendentă, nu numai pentru că Dumnezeu se apără de cunoașterea umană, ci pentru că această limită o avem în noi. Noi ar trebui să înțelegem necesitatea, obligația, acestei limite ce nu ne limitează starea noastră de om din contra, o împlinește. Prin cunoaștere suntem oameni și prin limita acestei cunoașteri ar fi bine să fim conștienți că-l avem pe Dumnezeu în noi. De aceea cred că odată cu *coborârea Sfintei Ființe*, cu *pogorârea Sfântului Duh* peste noi oamenii, ar trebui să fim conștienți de ce purtăm în noi, de ceea ce spus Iisus Hristosul că suntem, oameni îndumnezeiți, fii ai lui Dumnezeu. Marea revoluție pe care a adus-o creștinismul, pe care a adus-o Iisus, și care din păcate nu se prea știe, este chiar această conștiență, faptul că ar trebui să fim conștienți, că-L avem pe Dumnezeu în noi și că nu avem cum să-l pierdem.

Oare, acel *om interior* de care ne vorbește Sf. Augustin nu este același cu Dumnezeul ce-l avem în noi și cu censura Marelui Anonim? Dacă ar fi așa nu ar trebui decât să facem efortul de a-L găsi în interiorul nostru, în inconștientul nostru. Poate că este o mare inipietate să-L gândim pe Dumnezeu în om dar este și o mare înălțare. Avraam, Isac, Iacob, Moise, au avut dreptate că au vorbit cu Dumnezeu. Când îl ai pe Dumnezeu în tine trebuie numai să găsești calea de a ajunge la el, restul este simplu. Iisus a avut dreptate când ne-a atras atenția că numai de noi depinde relația noastră cu Dumnezeu, că trebuie să crezi și atunci ești salvat. Neputința omului de a-L găsi pe Dumnezeu ar însemna pierderea oricărei speranțe. Păcat mare să fii fără Dumnezeu avându-L în tine. Să nu știi ce ai.

Ar însemna să fim ceva mai optimiști pentru salvarea sufletelor, a spiritului, a ființei noastre, deoarece stă numai în puterea noastră. Feriți-vă să fiți fără Dumnezeu, ar însemna să fiți fără voi înșivă. E atât de simplu! Oare credința, adevărata biserică unde-L putem oricând întâlni pe Dumnezeu, este așa de aproape de noi? Poți chiar să-l pierzi pe Dumnezeu dar oricând îl poți regăsi? Ce mare ușurare!

De aici decurg și alte altfel de înțelegeri ale filosofiei lui Nietzsche. Am văzut că valorile de rău și de bine care sunt legate de creștinism, ca și de orice religie, nu sunt valori înghețate în domeniul lor fiecare. Răul poate fi oricând un bine pentru că răul și binele nu pot avea ființă în afara noastră a oamenilor. Numai noi apreciem că ceva este rău și altceva bine și putem oricând schimba binele cu răul sau invers.

Dacă nu suntem de acord cu critica creștinismului făcută de Nietzsche, cu care nici Nicolae Breban nu este de acord, totul în gândirea nitzscheană se simplifică, mai bine zis poate primi o altă valoare.

“Omul trebuie depășit”. Întocmai. Iisus ne-a arătat că vechiul om trebuia depășit, în locul lui se înălța *omul ce știa că este fiul spiritual a lui Dumnezeu și că-l are pe Dumnezeu în sufletul lui*. Nietzsche l-a denumit *omul superior* sau *supraomul*. Noi putem să-i spunem cum vrem dar cu siguranță este vorba de un alt om, nu mai este vechiul om care trăia numai cu frica forțelor deslănțuite ale naturii care aveau fiecare un zeu sau cu frica de unul singur Dumnezeu. Noul om, nu vreau să vorbesc aici de omul nou despre care vorbeau atât Hitler cât și Stalin este vorba de omul superior care ar trebui să fim, de omul care nu mai are frică de

nimeni și de nimic dacă-l are pe Dumnezeu cu el. Nu este vorba de cel ce poate acționa fără să fie conștient ci de libertatea omului superior care este omul lui Dumnezeu, care poate acționa liber pentru că tot ce face va fi făcut întru Dumnezeu.

Supraomul trebuie să fie conștient de sensul existenței lui, ne spune Nietzsche prin pana lui Breban, trebuie să fie conștient de destinul său. În *Voința de putere* Nietzsche scrie: *...supraomul este țelul!* Desigur, omul superior, supraomul, trebuie să fie ceea ce urmărim în existența noastră, el trebuie să fie destinul nostru. Astfel totul va merge pe o direcție bună. Omul care-L cunoaște pe Dumnezeu are o direcție în viața sa, în existența sa și astfel are un destin clar consemnat cândva de Sf. Augustin: *Iubește și fă ce vrei!* Pentru că nu poți face nimic urât sau rău dacă-L iubești pe Dumnezeu, dacă iubești, pentru că iubirea este de-o ființă cu Dumnezeu. Cred că în afara acestei opțiuni este numai o posibilă pierdere de destin. Să nu mai vorbim de omul nobil. În *Voința de putere*, scrie despre omul nobil: *Tip: Adevărata bunătate, distincție, grandoare a sufletului, cea izvorâtă din abundență, care nu dă pentru a lua,- care nu vrea să se distingă prin faptul că este bună,- risipa ca tip al adevăratei bunătăți, a bogăției în ceea ce privește persoana...o descriere a unui bun creștin, a unui om ce crede în Dumnezeu. Chiar atunci când se portretizează pe sine ca om superior este numai frumusețe, echilibru și adevărata voință de putere, a omului nobil, a omului bun.*

Afirmarea omului nobil duce la elitism. Desigur. Dar nu văd ce este rău în asta. Noi toți, cei ce credem într-unul Dumnezeu, fie noi creștini sau de alte confesiuni, noi cei ce suntem conștienți că suntem *Teofero*, purtători de Dumnezeu, noi toți suntem, după descrierea lui Nietzsche, nobili, suntem oameni superiori, suntem supermani. Faptul că omul superior ar trebui să poarte o mască atunci când iese în public, cred că este ceva trivial. Noi, românii, cam toți am purtat o mască, fie că eram nobili sau nu, în toată perioada comunistă. Ne feream ca cineva să cunoască ceea ce noi gândeam, ceea ce credeam, ceea ce iubeam. Ne retrăgem în familie, precum strămoșii noștri se retrăgeau în păduri, acolo unde puteam fi noi însine.

Veșnica reîntoarcere, “eterna revenire a aceluiași”, poate fi explicația a atâtor cicluri existente pe acest pământ. Poate fi și eterna revenire la aceiași iubire, iubirea a tot ce este frumos, bun, drept, la iubirea de Dumnezeu.

Nu știu cum am reușit, nu știu cum s-a întâmplat? Am vrut să scriu ceva pe marginea unei cărți care m-a cucerit, cartea lui Nicolae Breban cu maxime comentate ale lui Nietzsche. O carte care mi-a stimulat gândirea ridicându-mi întrebări la care simțeam nevoia să răspund. Cum am răspuns? Atât am putut! Am vrut să fiu cuminte și să iau câteva mari teme nietzscheene, să văd cât de apropiat sunt lor sau lui Breban. Și până la urmă ce am făcut? Mă trezesc că am scris câteva pagini care par curată religie pentru că n-am putut ocoli cheia creștinismului. Am vrut să gândesc pe gândirea lui Breban care gândea ce scrie Nietzsche care a strigat „Dumnezeu este mort” și scriu despre Dumnezeu și despre Iisus. Mare esti Tu Doamne!

Bucuresti 2004